

HARCOS BÁLINT

80 tétel Tandori Dezsőről

1) Egy éjjel, ezerkilencszázkilencvenötben (tizenkilenc éves voltam) azt álmodtam, hogy Tandori egyszemélyes utazásokat vezet a tengerpartra a kerekas fagyaltkocsiján. Magas szék áll a kocsin és napernyő. Ámultam, hogy ez milyen magától értetődően illeszkedik az életművébe. Hogy a kocsija maga ez a működés, kijárni a partra. Barackfagyaltot? – kérdezte.

2) *Egyetlen*: az első kötet eredeti címe, elmondták sokan. Hasonlíthatatlanabbul jobb cím, mint a *Töredék Hamletnek*. Kezdőpont (sőt, mert elsőkötetecím: a kezdőpont kezdőpontja), kioltva megőrzi magát. A problémafölvetése hajszálla ugyanaz, mint pl. a jó harminc évvel későbbi futamai a határról: Pfaffstatten nevét a táblán, a várost épp mindig-elhagyva, örökké áthúzva látjuk. Na de, kérdezem én, van-e a tábla? (Tandori sosem mozdult el ettől a ponttól, ezért és csak ezért tudott elmozdulni tőle.)

3) A második kötet címe *A Rimbaud a sivatagban forgat* lett volna. Az *Egyetlen* állóképének megmozdítása, mozgóképpé? De hogyan? Megsokszorozza?

4) Tandori címadásban is verhetetlen: *13:87, Hét fejlődés, Torlandó szörfpóker* stb.

5) Két cím: *Helyből távol meg Aztán kész*. Ezek egymás tér-idő hasonlatai, nem?

6) A konyhában csinálom a vacsorát a gyerekeknek. Ott rajzol a kisfiam. Azt mondja:

- Apu, meghalni késő, élni túl korán.
- Ööö... tényleg?
- Igen. Láttam a polcodon az egyik könyvön. Ez mit jelent?
- Nem tudom... Fordítsuk meg.

De így se jutunk többre.

7) Valamikor, valahol már leírtam: a legmagasabb, ami egy költészettel megtörténhet, ha szókinccsé válik. Saját használatúvá. Kikerül egy sor egy versből, és eleven szövekként él tovább az én magánkönyvemben. Tandoritól számtalan ilyenem van. „Össze kell indiánszőnyegezni a pénzt.” „Homlokodon dörgöl egy orr: aludjál!” De például találkozók megbeszéléskor én ezt szoktam, csak úgy: „Te legyél ott valahol, én ott leszek valamikor”, pedig a Tandori-öszerzió így hangzik: „Ott leszek / hol nélkül, / te is, / mikor nélkül”.

8) Vagy: „Megyek haza, havazvást”. A Tandori-eredeti: „Csillag vezet, havazvást”. (Egyébként, ha ezt meghallom, mondom, írom vagy olvasom, mindig az ugrik be: aki érti ezt, „havazvást”, az tényleg tud magyarul.)

9) „Hátal megyek, csak az kerül / élém, amit már elhagyok”: hát, zárómondat a *Töredékből*. (1960(!)-as vers. Huszonegy éves.) Az indiánok pl. így képzelték. Mennyivel *logikusabb*: tarkóval hátrálók a jövőbe, hisz nem látom azt, ismeretlen. *Innen* nézve nem is értem a mi európai képzetünket: a jövő felé fordított arc.

10) Tandori egy emlékezése. Fiatal, fölveti Weöresnek, hogy „tragikus hegyesszöget” kell az életből csinálni. Mire Weöres: „De miért ne csináljunk »teljes kört«?”. Ritkán látni olyan pillanatot megörökítését, amely pillanatot pályafordító lehetett. Mindazzal együtt, hogy Weöres teljes körében szétolvad a hegyesszög, Tandorinál viszont megmarad, de úgy, hogy az ő teljes köre hegyesszög alakú lesz.

11) Vagy, hát, nem is olyan hegyes-. Tandorinál sohasem látok szakadékot. De nála nagyobb elégikus költőt se nagyon.

12) Az egyetlen tengerentúli utamon (Ausztrália, 2000) ott volt velem versfordításregény-töredéke, a *Műholdas rózsakert*. Emlékszem a betűtípusára. Igazi jelenlét volt. Ott kezdtem el az embertelen öko-verseimet írni.

13) Egyáltalán: a versfordításai. „Alj A, telj E” (Rimbaud: *Magánhangzók*), „bámulnám / távollétem ládáit” (Seamus Heaney: *Sweeney visszatér*), „könnyedén / moccantó fény nyomán / a havas csúcs előnti a földet / szín-tiszta vízzel” (Hölderlin: *Vándorlás*), ilyenek. És még ezer.

14) Amikor először olvastam a *Töredék* híres koanjait, nekem otthonosak voltak, eleve – a bátyám, kutató-matematikus kamaszkora óta írt verseket, köztük koanokat. Ám. „Némaság a hang helyett. / De a némaság mi helyett?” – nem értem. Úgy értem: máig nem. Kamaszként mindig faggattam a szöveget, hogy miért nem fordítva áll: „De mi a némaság helyett”? Szóval, hogy miért nem lépcső?

15) A gyerekversei. *A bolt*, az *Ami kinyomozhatatlan*, az *És most*. Medvék Minden Mennyiségben. A gyerekversei azért olyan meghökkentőek és otthonosak, mert (beszélőként?) egyszerre van a gyerekállapoton kívül és belül. Nem keveri bennük, úgymond, azt, ami „gyerek” és ami „felnőtt”, nem „lehajol” a gyerekekhez, de nem is infantilis, hanem... A (*Sakk, matt*) című medvés verse, pl. Van egy mackója (Főmedvém), akit átlényegít, beszél hozzá. Ki tesz ilyet? Egy gyerek. Megkérdezi a mackótól (mint egy felnőttől), hogy mi lesz (vele, Főmedvémmel), ha ő, a beszélő eltűnik (meghal)? Ki faggat így? Egy gyerek. Na de ki szokott jó esetben a felnőtt és a gyerek közül előbb meghalni, és előtte aggódni, hogy az ittmaradóval önműködően majd mi lesz? A felnőtt. A mackó hadarni kezd, fantáziálni, hogy akkor következik majd el a sakkorszakunk, és átlényegülünk... „Most” ő a gyerek. A beszélő meg nem árulja el Főmedvémmel, hogy akkor már nem lesz akkor, örökre vége lesz, a játékuk nem kezdhető újra, mert egyszerű: nem árulja el neki, mert óvja ettől a tudattól – ő a felnőtt. Az egész, mint egy sakkvezetés, olyan is. Lépked a szintek közt – tükröződnek, helyet cserélnek, egymásba lényegülnek.

16) Az *Egynyári vakjászsma III/2*-ben van egy rajza-képverse: *A versreszelő (mint alvó Homérosz)*. Egy állított, sajtreszelőforma téglatest, amelynek a lapjain jambusok-spondeuszok a recék. Aztán még a jambusokat stb. is elhagyja róla, és marad a néma hasáb. Rajzol neki alulra két ináló lábat, és fölél írja: *Posztumus versreszelő (A lopakodó jégszekerény)*. Tandori vissza tudja lopni a *bájt*. (Egy lopakodás?, egy út Cage-től és Morgensterntől, teszem azt, Csukás Istvánig.)

17) De Tandori soha nem érzeleg. Például. Az egyik legnehezebb műfajt (mert: hogyan kerül el *egyszerre*, hogy klisés, dögunalmas, öntetszelgő, eredetieskedő, túl frappáns vagy túl kopár légy), a rövid önéletrajzot egyhelyütt így kezdi: „Élete elemei: kártya, koalák” stb. (Hogyan talál telibe magadat.)

18) „Rejtendők ezek a lényegi elemei” – így a valaha írt egyik legnagyobb verse, a *Szakadj ki* (ahol tragikus!) egyik társverséhez fűzött önkomentárjában. Nagy képessége, hogy vissza tudja fogni az „érzelmet”, úgy, hogy mégsem veti el. Rákérdez az evidenciára (mindig arra kérdez rá), de nem direktben, hogy kimazsolázza magának az evidenciát, hanem mert csak azt látja (maga előtt), aztán körbebeszéli, viccet mond, neki, az evidenciának, miközben egy szövegnyit együtt haladnak. Felróják Tandorinak, lásd, megrendítően: a kevés számú apás verse egyikében (a *Két lélegzetre a Mennyezet-kötetből*), hogy „nem tud mértéket tartani”, pedig itt: lám. Tandori a zuhataga mellett, közben telis-tele van diszkrét mértéktartással. Nem is tudom. A bőrleszk féktelen tapintatossága.

19) Megtaláltam egy '94 végi cetlimet Tandoriról: „Mindenki az élőknel köt ki”. És: „a lovak, az élet futamai, a nyérés, a pénz”. Dunsztom sincs, mit akartam ezekkel. Arra viszont emlékszem, hogy foglalkoztatott a pénz és a szó hasonlósága. Hogy mindkettő helyettesít. És Duchamp saját találmánya: olyan rulett-szisztéma, amivel biztosan nem veszítesz – nem is nyersz, de közben játszottál, és legalább eltelt az életed. Háhá!

20) Jópár versét fejből tudom. *Kavafisz-haiku, Párizsi Mindenszentek, Hommage II.* vagy a *Kosztolányinak* (az *Aztán készből*): „Vár-alján, a Logodi utcán / ezt a kellelten cigarettám / kényszeredetten elhajítom, / valaki még felszed ilyet tán. // Jobb lesz nélküle, abba bízom, / pár jegyzet támad lap papíron, / s meglátogatom régi kocsmám, / s minden teendőmet leírom.” Ennél egyszerűbben lehet? Vagy a csontvázassá slankított *Járóbeteg*-kötet utolsó verszaka: „Mim nem lesz, az lesz, nem amim lesz. / Nem lesz, min – nem lesz, ki – segíthetsz. / Szurkolj sötéten még e szívhez. / Halálán anyám mondta: »Le vagy szarva«.” Főleg az utolsó sor. Mondjuk, esetemben ez érthető.

21) Írtam egyszer, '94 környékén egy verset, erősen a hatása alatt, a szöveg elveszett, pedig szerettem, ketten mentek benne, egy lány, egy fiú, egy rövidfűvű mezőn, egy úton, amely nem volt látható, hiszen nem volt *mihez* képest lennie az útnak, a mezőn (így értelmeztem én) csak(?) az út lehetősége vonult végig. Már csak a vers zárlatára emlékszem: „én és te lépkedtem és lépkedtél”.

22) Két évvel korábban nyáron, azt hiszem, Balatonbogláron, még nem tudtam, hogy már szerelmes vagyok egy lányba. Egy toronyszobában laktam elszállásolva a lányéknál, egy kis csillagvizsgálóban. Mindegy. A villa mellett, az út mentén hiányoztak a piros padok farészei, az ülőkékük és a háttámlájuk, csak a fehér kőzúzalékból készült bakok álltak magukban. Nekem ezek, *utólag* (hisz akkor még nem olvastam Tandorit) már örökké *Az átírás* sorai lettek *A mennyezet és a padló*ból: „a villasori / akácok alatt, eső előtt vagy után, inkább után, ahogy elhaladunk, / gondolom, hármásban, az ülőke nélküli kőpad-pillérek mellett”. Pedig nem kőpadok voltak, és nem hármásban voltunk stb.

23) Neheztelés. Tandorinál, az írásaiban én sohasem fedezek föl neheztelést, epét, rosszindulatot. Egy tévés interjújában mondja: „Én nem gondolok senkiről semmi rosszat, mert senki nem jut az eszembe magamon kívül”. Még ha nem is hiszem el neki, akkor is elhiszem neki.

24) Habár. A csúcskötet *Vagy majdnem az végén*: „Egy szép nőt látok: mi közöm hozzá, / a szépségéhez, az ő dolga, az ő haszna, bánja a franc, / kezdjen vele, amit akar”. Ezek szerint ilyen is meglát – neheztelve?

25) Öntörvényű. De nem csinál belőle ügyet, éthoszt, morált. Szóval inkább – szabad?

26) Lefordítja pl. Nietzsche-től a *Bálványok alkonyát*, majd hozzáfűz egy zuhatagot, és abban: „Harcosságát leszámítva, mellyel nem azonosulok”. Kb.: Ha valamivel nem ért egyet, akkor is odateszi: *nekem* nem, *én* másképp. Nem érez készletet arra, hogy ítélkezzék, az nem elég izgalmas-játékos a számára, nincs rá ideje, annyira tele van magával. – Nem, pontosítok. „Mellyel nem azonosulok” – ez e kettő közt billeg (ahogy Tandori-Don Quijote is aközött, hogy tudja, mit csinál és nem tudja): „mellyel nem tudok/szabad azonosulni” és „mellyel *én* nem azonosulok”. Egyszóval: már *majdnem* ítélkezik, mert olyan vidékre tévedt, ahol pl. kötelező, vagy amely „ütöközik velem”, de aztán elmossa ezt a nyelv esője.

27) *Sár és vér és játék* – „Csend és hó és halál”, meg az *Apokrif*-kezdeti „és”-ek... Ahogy ezeket a maxi-patetikus, de örületesen nagy Vörösmartykat, Pilinszkyket hétköznapiasítja: csodálatosan visszavesz belőlük, plusz feldúsítja őket.

28) *Mint egy elutazás*. Micsoda cím! Hiszen. A „mint” maga az elutazás. (De ne egyenlőségjel-állapotot képzeljünk ide. Inkább úgy: a „mint”-tel kezdődik el és tart az utazás.)

29) Kétezer környékén valaki, nem emlékszem, mesélte, hogy Tandori már csak olyan verseket ír és küld, amelyek pont egy A/4-es oldalnyiak. Se hosszabbak, se rövidebbek. Elkezdi főt, lefut a lap aljára, és ott, elégiko-bravúr, befejezi. 1 oldal – 1 lófutam – 1 élet.

30) Korszerűtlenül. Tandorinál alpból mintha alig volna „kép”. Közelnézetből szinte mindig, mintha, absztrakt, elvont, fogalmi, kép-telen. Valahogy közben mégis szüntelenül az Egészet ragadja meg, emotíve. (Hangsúly ezen, a legutolsón.)

31) Egy agy térképe.

32) Tavaly meghalt egy félközeli rokonom. Kilencvennyolc éves volt. Már alig látott és hallott, a haja és a fogai kihullottak. Pár éve (épp rég nem jártam nála) meglátogattam. Mikor már órák óta üldögéltem mellette a félhomályban, és már kifogytam az ötletekből, hogy miről beszélgessek vele, egyszer, csak úgy, a kényszeredettséget palástolva, mellékesen megkérdeztem tőle, amitől fel is vidult, hogy: fiatalkorában szeretett-e utazni. Azt mondta: „Ó, igen, minél közelebb.”

33) Ő volt az, aki, mikor – még pár évvel korábban – ugyancsak meglátogattam, és szóba jött köztünk Tandori, örvendezve azt mondta: „De hisz az egy bohóci!”.

34) Clown, homeless, jurogyivij, részeg, gyerek, költő, verébgazda.

35) Részeg. De nem úgy, hogy gyónna is. Még a legkéseibb dolgaiban, ahová azt írja: „vallo-más”, vagy az eddig legutolsó regényében, az orosz nagyrealistákat imitáló-parodizáló-travesztáló *Galambocskámban*, ott sem. (Ez nem hiánybejelentés a részemről.) Tandori nehezen, néha *nagyon* nehezen viseli magát, de *kétségbe* sohasem esik magától.

36) „Világéletemben szerény / voltam, hogy éljek”. Ez is egy alapsorpárom. A rejtély benne a „hogy”. Ha, ahogy én olvasom: „azért, hogy élni tudjak, élhessek”. Gyerekként mindig szegény is akartam lenni. Egy hajléktalan. Elképzelttem, hogy az utcán összelomizott holmiból fogok öltözködni, azok lesznek a használati tárgyaim, és majd egy föld alatti lakásban fogok lakni, ahol nem vesz észre senki. Nem ún. romantikus megfontolásból ábrándoztam ezen, inkább olyanból, hogy el tudjak bújni. Gyerekként gyötörtek innen is, onnan is; ezért. És akkor Tandoritól ez visszaköszönt.

37) Még húsz se múltam, amikor belefutottam nála egy ilyenbe: valahol Franciaországban van, talán épp Párizsban, egy lekoszvadtt szállóban, egyedül, a mosdónál arcot mos, és – megírja – lopva a fenéknek való kistörülközőbe törli az arcát. Akkor én puff lettem: ezek szerint mindent, értsd: minden csip-csup apróságot meg lehet írni?... Én *innen* értettem meg a szép ernői Celsiust.

38) „De csupán a borostyán / Rezdül a parkban itt, ahogy – muszáj! – hugyozván / Nézek, nem látja-e akárki, egyre, körbe” (*Szpérónak, Párizsi*). Legutóbbi emlékem erről: a gyerekekkel egy születésnapon vagyok, a zöldbe áradt Margitszigeten, egy álomringású szombaton, tömérdek szülő, gyerek, visongás, és a hosszú délután során egyszer csak – muszáj! – ki kell mennem. WC sehol. Keresek egy megfelelő helyet. Fák, bokrok, sövények. De akármilyen messze merészkedem el, mindenhol emberek, tovább megyek, még tovább, ott is, aztán meg kell állnom, kész, lesz, ami lesz. *Közben* ugranak be Tandori sorai.

39) Milyen finomak, mozartiak tudnak lenni a neologizmusai. „Kanyart a verebeké ott a pályá”. Na, egy maximát ide. Annál elegánsabb egy neologizmus, minél észrevétlenebb, minél kevesebb eszközzel tud ősragozásszerűen felidézni valamit, amit csak nehézkesebben tudnánk. De ez nem tömörítés. Nem lehet „kibontani”. Inkább, mint egy kecses megoldás a sakkban. Helyet csinál neki, épp csak akkorát, hogy lépni tudjon, aztán BANG!

40) Jegyezzük meg az évszámot: ezerkilencszázhatvanhat. Az első jele annak a nyelvnek, amelyet már csakis Tandori hoz. A *Félreérted* című vers, annak is az első szakasza, a Hamlet-kötetből. Körötte a többi, túlnyomórészt korábbi vers is döbbenetsugallat, de azok még értelmezhetőek Rilke, Pilinszky vagy nem-ismerten akár Celan ütközésig-viteleként. Szóval: „Félreérted nélkülédet: / legjobb esetben nélkülédnek, / félreértesz egy nélkülét, / miatta hiszed csak *velednek*”. Csupa önkioztás-kések közt főnevesíti a névutót, és úgy ragozza (-tovább, hisz már az is ragozott volt), de aztán megteszi a végső lépést, és már maga a jelsor (egy másik jelsor jelentését leíró jelsor?, ez eldönthetetlen) lesz a beszéde tárgya (és azt ragozza, tovább). Az egész Hamlet-kötetben valójában csak egyetlen ilyen pont van, ez. Ez az átváltozási mező: a gyalog elér a legmesszibb pontig, az ellenfél alapvonaláig, és ha oda belép, akkor ott átváltozhat. Más hasonlattal: ez a kétsornyi keresztmetszetű csatorna az, amelyen a Tandori-amőba átfolyik a *Talált tárgyba*, amely után a nyelve elszabadul, és gigantikussá nő.

41) Az Óceánember.

42) A veréb mint talált tárgy? Hát, csak annyiban tárgy, amennyiben a játékmackó – élő? Nem, Don Quijote mondja: „Sancho, ha azt akarod, hogy elhiggyék, amit az égben láttál, azt kívánom, hogy te is elhidd, amit én láttam a Montesinos barlangban.”

43) Visszatérő, boldog álmaim egyike, hogy egyszer csak a lakásunkban fölfedezek egy addig ismeretlen szobát. Így vagyok Tandorival is.

44) A felfokozottsága okozta, akarattalan mértéktartása.

45) Igaz vagy sem, Joyce-ról mondják: '30-as, '40-es évek fordulója, Svájcban él, ír, körötte karnyújtásnyira minden oldalról tombol a II. világháború, és egyszer csak megkérdezik tőle, mi a véleménye erről, ami szerte zajlik kint „a világban”, mire ő, Joyce őszinte-szórakozottan: „Ja, igen... mondják, hogy valami történik most errefelé...”.

46) Bárhol nézek bele, tele van szabadgyökökkel.

47) Mintha az érintetlen-friss Újvilágba érkeznel meg, csupa felfedezetlen táj, hegyek, folyók, síkságok, tengerpartok, mamutfenyvesek.

48) Egyik este felolvastam a kislányomnak-kisfiamnak *Az otthagyt szigetragyogás* című csodát *A Legjobb Napból*, majd mellé két, hasonló dikciójú, nagynak ítélt magyar verset egy-egy másik költőtől. „Melyik volt a csúcs?”, kérdeztem. Simán kiválasztották a Tandoriét. „Szuper volt, *folytak* benne a képek!”, mondták. Hogy csinálja ezt meg Tandori? Öt- és nyolcévés. És elvileg ez egy „nehéz” vers. Amit megcsinál – tényleg az álmaink titka, a patakozó vízió.

49) Elalváskor, félálomban mindig van egy pillanat, még észlelni tudom, amikor a zöld víz mélyén egyszer csak elkezdenek ringani a jelentések. Mikor megfolyik körben a fal. Ezt tudja, csupán kevesekkel, Tandori.

50) Már értem, miért nem látok nála szakadékokot. Mert állandóan megfolyik a nyelve. Nem képez éles, cakkos sziklákat. (Néha közelít hozzá, el is éri, de nem az az alaphangja.)

51) „Ahol vékony a zseni, ott átlátszik a képesség”, Wittgenstein cetlije, ’42-ből. Amikor valakit olvasva az a kínos érzeted támad, hogy „ezt azért írta, mert”. Az eddigiek fényében nem meglepő, ha azt mondom: Tandorinál nem látszik át a képesség – többnyire fogalmam sincs, mit csinál, és hogyan csinálja. Visszatérve: amikor a csak-jó műből kiérezed az intenciót; a tablettás borban megérezed az etilt. A vicc: pont Tandori az, aki ilyen tablettás borokat ivott, sokat.

52) Volt egy kapcsolatom egy lánnyal, kilenc évig, nagy szerelem volt, kamaszszerelm, szsz. Majdnem össze is házasodtunk, nem részletezem. A polcomon egy nap felbukkant Tandori első regénye, *Miért élnél örökké?* Az ágyban feküdtünk, megkérdeztem tőle, a lánytól: „Miért ne élnék örökké?” Mire ő: „Hogy mások is lehessenek”. Mukkanni se bírtam.

53) Tandori mintha mindig a jelenre emlékezne – arra, ami épp történik.

54) Háhá! Egy viccem. Dosztojevszkijt Csehovval pihenem ki, Puskind viszont Puskinnal. Tandorival hogy állok? Puskin Erzerumban átugrat a lovával az Arapcsaj patakon, hogy életében először kitérjön Oroszország határai közül, végre kint van, kijutott, de egyszer csak kiderül, hogy egy ideje már a határ arrébb toldott, így továbbra is Oroszországban jár.

55) Na, most ez: el lehet-e hagyni egyáltalán Oroszországot. Tandori tizenhárom évre bezárkózik a verebeivel, mennyezet-padló, a lakásába, aztán, miután elkezdenek meghalni, ’90-től tizenkét évig csak jár, jár, jár, ájulásig szanaszét idegenben. A húszas éveit végéig a magára záruló csönd kevés, leginkább rövid verse (bár ez a fekete lyuk mennyifelé *sugárzik...*), ez az első kötet, aztán a Sárga Könyvtől vagy még inkább *A mennyezet és a padlótól* a robbantott ábrakatalógus, végtelenül. Különös: amikor bezárkózik (a tizenhárom évre) – akkor tár ki. Pontosabban akkor kezd el fraktálosan-végtelenül sokat beszélni.

56) De nem. Tandorinál nincs olyan, hogy sok (így ő sem az). Mert, épp erről is beszél, mi az, hogy „sok”?

57) Tandori preszókratikus. Olyan preszókratikusok édestestvére, mint Hérakleitosz, Zénón, Wittgenstein. Idő, tér, oszthatóság, végtelen, egy és sok, sok egy és. A létigével való örökös játéka miatt Parmenidésznek is rokona, de Anaxagorásznak már nem, mert kozmogóniája nincs. Habár: a lánchídi nulla kilométerkő mint madártojáskezdet és a meghalt madarai csillagképek lesznek az égen. De Tandori nem mitológiát ír, hanem magánmitológiát.

58) Kozmogónia, igen. De Tandori nem akarja (nem tudja? – a kettő: egy) megérteni a világot, kikutatni, megfejteni. Daloló szerkezeteket viszont épít, gyerekpontossággal. Ha Leonardóból kivonom Faustot, megkapom Tandorit.

59) Tandori-reality. Ebben is páratlant hoz. Ilyen, évtizedeken át vezetett, minden részletre kiterjedően aprólékos „életleírást” nem látok még egyet a magyar... Nem. A „mindent lejegyzésnek” látom néhány korábbi hasonlóját: Jókai, Móricz, Szentkuthy. De Tandorinál szinte értelm(ezhet)etlenné válik „napló” és „mű(vek)” szétválasztása – nála kontinuum van. Egy ember ún. hétköznapjait figyelhetem meg, pontosabban az örök egy-nap végtelen fűgaváltozatait. A szöveget néha mozgásképtelenné teszi az adatok-nevek-számok váratlan zsúfolata (pl. lónevek, koalakártyabajnokság-állások listája) – fraktál. Térbelisíti az időt – ez épp a költészet alapműködése. Tandori *ezért* költő elsősorban, és csak utána minden más; az élet-műve ezért költői.

60) A Márai-napló idézi a Gide-naplót: „A napló: művek temetője”. De Tandori serény múmia. És nincs naplója. Csak keltetője.

61) Ámde csalóka napfény, hogy mindent lejegyez. Szemérmesen hallgat pl. a szexualitásáról. Vagy, kiderül: esténként néz híradót – de szinte soha nem írja le egyetlen közéleti-politikai figura nevét sem. (Én nem hiányolom.) Ezek csak témák, na ja, de Tandorinál, mint a nagyoknál mindig, téma és szövegesemény egyek.

62) Milyen izgalmas lenne, ha a 7000 nap (amely elolvadt: 1000 nap) nem-ivás mintájára valamikor 1000 napig nem írt volna! *7000 nap...* mint egy Verne-cím kezdete. Miért képzelem el Tandorit mindig egy Verne-könyv-alaknak? Valahogy az egész életműve steam punk. Emlékezésszerkezetlég hajó. Szóval: a mindent lejegyzést mint ivást felfüggesztve nem írt volna 1000 napig. És mi nem tudnánk meg soha, mi történt vele ez alatt a három év alatt, mert később sem árulná el. Végleg elveszne. (Paul Éluard-nál volt ilyen, hogy nyomtalanul eltűnt. Aztán négy hónap múlva felbukkant. Agatha Christie tíz napra tűnt így el. Rimbaud többször is, majdnem-végleg.)

63) Tandori – Bach.

64) Miközben ezt írom, a kisfiam átrikolt a másik szobából (épp olvassa): „Apu, tudod, mi az abszolút keskeny folyó? Aminek csak egy partja van!”

65) „A költő nem verset ír, hanem ír, és az történetesen vers lesz” – én, egyszer, Weöres kapcsán. Mindenekül igaz ez Tandorira is, de a genezis más-más típusú náluk. Tandori sokkal definitívebb, „alap”-osabb, amely definíció vagy alap azonban mindig visszaperdül a relettjétekba. Nála mindig van egy jelként működő alap-egység, amelynek a „kiterjedése” szabadon változhat – az egyetlen, akár néma, nyelvi jeltől (lásd a Sárga Könyvet) a szonettig stb. lehet bármi. Nem az a közhely-tétel áll tehát fönn, hogy Tandori szétszedi a második kötetében, úgy mond, alapelemeire a nyelvet, majd újra összerakja, és jöjjön, aminek jönnie kell, hanem magát az „egész” nyelvet tapasztalja meg jelként: az éppen egy egységet, amely játékban van. Az első két kötetben nem találunk egyetlen klasszikus, lírai műformát sem (a Sárga Könyvben van egy szem haiku, ám az sem követi szorosan a formát), de aztán a harmadik kötetből jön a flood, minden, ahogy a csövön kifér: a jel-egységként működő szonett, ballada, limerick, leoninus stb.

66) A prózáiban a játék-teret sokszor egy szüzsés keretrendszer adja: krimi, sakk- és kártyakönyv, utazási regény, bédekker, sci-fi, önéletrajz. Mind azért, hogy mátrixokká váljanak a keze alatt.

67) Plöm-plöm-plöm, Tandori ugrál a fel-hő-kön.

68) Óriásfúga, amelyben a hangjegyek: állatok (koalák, medvék, verebek, lovak), játékok (sakk, kártya, gombfoci, lófogadás), alkotók és műveik, alakmások (D'Oré, Underlord „T”, Nat Roid, tradoni), műfajok (haiku, rondó, krimi, noir, önéletrajz, játékszabályzat) stb. Egymás hasonlataiként összekapcsolódnak, inálnak és megállnak, türelmetlenül várnak, hogy megnézhessük őket, és futnak tovább. Mind egy másiknak a jele-képe, tehát különböző aláfölrendelt szinteken kísérik egymást, az egyik megáll, mert mutatja: ő most épp a másiknak a mozgása, aztán egy harmadik a kettejüké. A permutációik, kombinációik (csak meg kell nézni a címetek-alcímetek: *Zen-lófogadás*, *Zen Koala Kártya*, *Medvék és más verebek*, *Ne lőj az ülő madárra!*, *Költészetregény*, *Versfordításregény-töredék* és a többi). Egyszóval: Bach. Ónála érzem ugyanezt, hogy minden hangjegye – egy sors.

69) „Tömérdek elágazásból áll az, ami vagyok – és az egyetlen halál felé tart” – írja a *Jajkiállítás*ban. De hiszen – tükrözés! – pont így kezdte: az *Egyetlen*-halálból a tömérdek elágazás felé tartott...

70) A prózája, ha van ennek a műnemi leszűkítésnek egyáltalán értelme, talán a legszétszalazhatatlanabb-tagol(hat)atlanabb. Itt-ott nagyobb, szétदारabolódott tömböket úsztat azért a folyam, Nat Roid-krimik, madaras/otthoni óriáskönyvek, utazós kisregények – de amint „külön” kezelnék őket, kiderül: annyira tele vannak a körülöttük úszó többinek a vendégsejtjeivel, ahogy az övékéivel is amazok, hogy...

71) Hogy ma divatos szavakkal kérdezzek: Tandori műveinek egy jelentős része – hibrid vagy mutáns? Inkább így: a fő mozgatójuk a hibridizáció vagy a mutáció? Még zavarosabban: meiózis vagy mitózis? Is-is.

72) A trash, a ponyva iránti vonzalma. Írja is, fordítja is. Füzetes giccsgények, trash-horrorok, fantasyk. Pop. A radikalitása része. (De ez nem a lineáris ütközésig-vitel radikalitása, hanem a mellérendelésé. Így még radikálisabb.) A '80-as évek Nat Roidjainak borítói! És épp ezekkel együtt az egész Tandoritól semmi sem áll távolabb, mint a giccs és a (hálál)pornó.

73) Valahogy ilyesmi: jöhet/jöjjön minden, ami madaras, lovas. A magánmitológia elemei bevonzzák, magukhoz rántják a „kinti világ” elemeit, mint mágnes a vasreszeléket – és így maguk hálócsonópontokká válnak. Tandori csak ezeken át akar, tud kommunikálni, kapcsolatot tartani a külvilággal. De nem így vagyunk mindannyian – a nyelvvel?

74) Tandorit, az egészet lehet (kell?) lineárisan és hálósan is olvasni. Hiszen igenis, láthatóan vannak korszakai, de vannak újra meg újra jeleződő, gravitációs erővonalai is keresztül-

kasul, amelyek a dzsungel legeldugottabb szöveghelyeit is képesek összekötni. De: a dzsungelben cikáznak ezek az erővonalak, vagy ők alkotják magát a dzsungelt?

75) Tandori nem használ számítógépet (lásd a talányos *A Honlap Utáni* címet), sőt, meghatározóan, hűségesen mechanikus írógépet használ, pedig ha van valaki, aki hipertextet ír, akkor az ő. (Pontosítok: azt is ír. Kérdés: van-e olyan szöveghelye a Tandori-univerzumnak, amely nem, vagy inkább – hisz az előbbi képtelenség –: kevésbé rímel egy másikra, a többire, és kevésbé köthető össze egy másikkal, a többivel? Melyik lehet, amely a *legkevésbé*? A Nat Roidkrimik majd' hatezer oldalnyi beltartalma közelíthet ehhez. Azok valahogy nincsenek minden-pontjukon-idegcsillámsejtessé rezonáltatva. Értsd: aggyá feldúsítva – lásd az agyat tematikusan is az egy szem sci-fijében, *A Stevenson-biozmagóriában*. Ezért írtam a trashnél mellérendelést, ezért áll a Nat Roid-krimik tömbje valamelyest az életmű mellett.) Mechanikus eszközökkel, módon az elektronikusát: ez a megtestesült steam punk.

76) Alapjában véti el Tandorit, aki azt gondolja, hogy rendet kéne benne tenni. Ellapátolni a giganto-salakhegyet, és kicsipegetni a gyémántokat. Merthogy a kevesebb – több. Tandorinál az a helyzet, hogy a több – több.

77) Kétezerötvenöt: negyven év után ('76 óta) először fordul elő, hogy nem jelenik meg új, önálló kötete.

78) Gyerekkorom elvadult, pomázi háza, amelyet az olasz dédanyánk építtetett egy malomból. A lenti bejáratánál, ide néhány lépcső vezetett fel, volt egy loggia és egy kis belsőkert, ezt szemből egy terméskőmellvéd támasztotta. Jobbra, a többi növény közé bújva állt egy hatalmas gesztenyefa – a törzsét kis félkörben követte a mellvéd, és ott egy zárt zugot képezett. Oda soha nem ment senki. Félreesett; csak állt benne az avar. Néha bemásztam oda egyedül, süllyedve térdig, a felső réteg zörgött, de ha feltúrtam, ott nedves volt, fekete bogarak mozgaltak benne. *Innen* ered Tandori sora az *Hommage*-ból: „tört szemük dióverése”? De a sor már elfelejtette, hogy az ott nem diófa volt, hanem gesztenye?

79) Azt mondják, a fotómodelleket régen (még a mechanika idején!) úgy fotózták, hogy az első tekercs filmeket elő se hívták, kidobták, azok csak arra kellettek, hogy a modell belejőjön az egészbe, lelazuljon, és spontán legyen. Tandorinál ezek a tekercek is spontának, rögtön belejön, helyből távol – nála a műre való bemosakodás is mű lesz, magasfokú. De haha, viszsa: vagy mint a szépnyánk kakaslevesreceptje. „Végy egy kakast, főzd meg egy fazék vízben, aztán dobd ki a kakast, és tartsd meg a levét.”

80) A kislányom, öt éves, ő küldi:

Tandori!

E pirítós mindig finom volt számomra.
A morzsa mindig pirított volt szájamba'.
Szájammal ízleltem e morzsát.
Szép a versed, Verskirály.